

บทที่ 5

สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

สรุปผลการศึกษา

ตำบลศรีถ้อย อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา ตั้งอยู่ในภูมิประเทศป่าฝนเขตร้อน และพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นป่า มีป่าต้นน้ำที่เป็นแหล่งกำเนิดของแม่น้ำอิงและกว๊านพะเยา สภาพป่าจะเป็นลักษณะป่าไม้ผลัดใบ คือ ป่าเบญจพรรณ ป่าแดง และป่าเต็ง – รัง ซึ่งมีความหลากหลายของระบบนิเวศทั้งพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์ ชาวบ้านในตำบลศรีถ้อยล้วน ได้พึ่งพาอาศัยธรรมชาติ มีวิถีชีวิตอยู่ใกล้ชิดกับธรรมชาติ มีการเรียนรู้สั่งสมประสบการณ์เกี่ยวกับการอยู่ร่วมกับธรรมชาติเพื่อปรับตัวให้มีความสมดุลกับสิ่งแวดล้อมในชุมชน เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม สิ่งแวดล้อมและเศรษฐกิจที่ส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมของชุมชน โดยเฉพาะป่าไม้ถูกทำลายเพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจเป็นหลักรวมทั้งการทำสัมปทานป่าไม้ตามนโยบายของรัฐบาล ทำให้ป่าต้นน้ำในตำบลศรีถ้อยถูกรบกวน มีความเสื่อมโทรมลง ส่งผลให้เกิดภัยแล้งอย่างต่อเนื่อง และทวีความรุนแรงมากขึ้น ทำให้เกิดการขาดแคลนน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภค การเพาะปลูกทางการเกษตร ในพื้นที่ตำบลศรีถ้อยและตำบลใกล้เคียงที่ได้ใช้น้ำ จากลำห้วยแม่ใจ และหนองเล็งทราย

ชุมชนศรีถ้อยจึงได้มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบในการจัดการป่าซึ่งพัฒนาไปตามผลกระทบอันเนื่องมาจากทั้งปัจจัยภายในชุมชนและปัจจัยภายนอกชุมชน โดยในอดีตชุมชนจะมีรูปแบบการจัดการป่าไม้ตามความเชื่อดั้งเดิมของชุมชนที่ถือว่าป่าไม้เป็นแหล่งอาหารที่สำคัญใครจะเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าจะต้องมีการขออนุญาตทำพิธีเช่นไหว้ เพราะมีความเชื่อว่าในป่าจะมีผีหรือเทวดาที่เป็นผู้ดูแล และปกป้องต้นไม้ตามความเชื่อที่ว่าทุกสิ่งในป่าจะมีผีคอยดูแลรักษา แต่ต่อมาเมื่อสภาพทางสังคมได้เปลี่ยนแปลงไปซึ่งเกิดจากปัจจัยภายนอกชุมชน โดยเฉพาะนโยบายการพัฒนาของรัฐบาลที่เน้นการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจและการขยายความเจริญทางด้านต่าง ๆ ออกสู่ชนบท เช่น การสร้างถนน การเปลี่ยนสภาพของเหมืองฝายเป็นคอนกรีต ทำให้ชาวบ้านมีวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปและรูปแบบการใช้ทรัพยากรธรรมชาติก็เปลี่ยนแปลงด้วย จากการทำชาวบ้านเคยให้ความสำคัญ

เคารพนับถือผีเจ้าป่าเจ้าเขา มีความเชื่อในการจัดการป่าไม้บนพื้นฐานการดำรงชีวิตเรียบง่ายแบบดั้งเดิม กลับกลายเป็นการแย่งชิงทรัพยากรกันเองเพื่อสร้างรายได้และหวังผลกำไรตามแผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่เน้นการปลูกพืชเศรษฐกิจเป็นหลัก การจัดการป่าของชุมชนเปลี่ยนไปจากเดิมที่ชาวบ้านสามารถจัดการกับปัญหาต่างๆ ได้เองตามปัจจัยที่ชุมชนมีกลายมาเป็นการจัดการดูแลจากคนภายนอกชุมชนที่ทำหน้าที่เป็นผู้ปฏิบัติตามนโยบายของรัฐทำให้ชาวบ้านไม่ได้มีส่วนร่วมเนื่องจากวิธีการขัดแย้งกับพื้นฐานการดำรงชีวิตของชุมชน ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจะถูกแก้ไขจากบุคคลภายนอกซึ่งบางครั้งไม่ได้ทราบถึงปัญหาที่แท้จริงของชุมชนทำให้แนวทางการแก้ไขไม่ได้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชนจึงส่งผลให้การแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ไม่สำเร็จลุล่วง

สถานการณ์ดังกล่าว ทำให้ชาวบ้านเริ่มมีความตื่นตัวในการที่จะแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง เพราะรัฐบาลไม่สามารถแก้ปัญหาได้ จึงริเริ่มร่วมมือกันอนุรักษ์ป่าบนพื้นฐานของจารีตประเพณี ความเชื่อ พิธีกรรมของชุมชน ซึ่งเป็นการรวมตัวกันดำเนินการด้านการอนุรักษ์บนจิตสำนึกที่ว่าป่าคือชีวิต ชีวิตคือป่า และสะท้อนออกมาเป็นการอนุรักษ์แบบดั้งเดิมที่อยู่บนพื้นฐานของความเชื่อเกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์ ภูมิปัญญาที่ชุมชนสืบทอดยืมนำมาใช้เป็นกุศโลบายในการอนุรักษ์ป่า คือการประยุกต์ใช้พิธีกรรมการบวชป่า นำผ้าเหลืองที่ถือเป็นสัญลักษณ์ของความศักดิ์สิทธิ์ในพุทธศาสนามาพันรอบต้นไม้ที่เรียกว่า “พญาไม้” เพื่อที่จะปกป้องต้นไม้ไม่ให้ถูกตัดฟัน พร้อมกันนั้นก็ปกป้องต้นไม้เล็ก ๆ ในบริเวณรอบ ๆ ด้วย กิจกรรมการบวชป่านี้ถือเป็นภูมิปัญญาที่ได้ถูกนำมาใช้อย่างเหมาะสมกับสถานการณ์ในขณะนั้นเพราะสภาพแวดล้อมที่เสื่อมโทรมส่งผลต่อจิตใจของคนในชุมชนให้เกิดความหวั่นไหวกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้น ดังนั้น การนำพิธีกรรมการบวชป่ามาใช้ในชุมชนทำให้ได้ประโยชน์ในเชิงการอนุรักษ์ และยังเป็นการสร้างเชื่อมั่นให้เกิดขึ้นกับคนในชุมชนอีกทั้งสนใจที่จะเข้าร่วมในกิจกรรมการอนุรักษ์มากขึ้น

การประยุกต์ใช้พิธีกรรมทางศาสนาไม่ได้มีประโยชน์แค่เพียงการรักษาสภาพแวดล้อมเท่านั้นแต่ยังมีผลต่อความสัมพันธ์ทางสังคมในชุมชนอีกด้วย เนื่องจากตำบลศรีถ้อยเป็นชุมชนที่มีความหลากหลายทางด้านชาติพันธุ์ คือ มีกลุ่มชาวพื้นราบและกลุ่มชาวเข่า ในอดีตชาวบ้านทั้งสองกลุ่มมีความขัดแย้งกันในเรื่องของการใช้ทรัพยากร เพราะชาวเข่ามีการตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณต้นน้ำและมีการทำการเกษตรแบบทำไร่เลื่อนลอยซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ป่าไม้มีความเสื่อมโทรมลงจนมีผลกระทบต่อคนพื้นราบซึ่งอยู่บริเวณปลายน้ำ ทำให้เกิดความแห้งแล้งไม่สามารถทำการเกษตรได้

ประสบกับความเดือดร้อนเป็นวงกว้าง และชาวพื้นราบต่างมีความเห็นว่าเป็นเพราะชาวเข่าที่เป็นผู้ตัดไม้ทำลายป่าจึงทำให้ปัญหาเกิดขึ้น

ความขัดแย้งดังกล่าวยังคงดำเนินอยู่เรื่อย ๆ มา และยังขยายไปถึงความขัดแย้งทางด้านชาติพันธุ์ วิธีการดำรงชีวิตระหว่างชาวพื้นเมืองกับชาวเข่า แต่เมื่อมีการติดต่อสื่อสารกันมากขึ้นการดำรงชีวิตก็เปลี่ยนไปมีการปรับตัวเพื่อให้สามารถดำรงอยู่ได้จนถึงปัจจุบัน การดำรงชีวิตของชาวพื้นราบและชาวเข่าแทบจะไม่มี ความแตกต่างกันเลย และในส่วนของ การขัดแย้งด้านการใช้ทรัพยากรนั้น ตามที่กล่าวมาข้างต้นว่าการประยุกต์ใช้พิธีกรรมการบวชป่าในการอนุรักษ์ป่าไม้นั้นเป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีในชุมชน คือ สามารถทำให้ชาวเข่าและชาวพื้นราบเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการอนุรักษ์ป่าไม้อย่างเต็มที่ และเกิดความร่วมมือกันอย่างจริงจังในการดำเนินการด้านการอนุรักษ์ เพราะกิจกรรมการอนุรักษ์โดยนำพิธีกรรม ความเชื่อเข้ามาเป็นยุทธวิธี เทคนิคในการดำเนินการ เป็นสิ่งที่สามารถสร้างคุณค่าทางจิตใจของชาวบ้านทั้งชาวพื้นราบและชาวเข่าได้ และเป็นสิ่งที่สร้างจากพื้นฐานการดำรงชีวิตของสองชนเผ่าที่มีลักษณะเหมือนกันในการมีความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติ จึงทำให้ความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างชาวพื้นราบและชาวเข่าในตำบลศรีด้อยสามารถดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข และสามารถดำเนินการเพื่อรักษาผลประโยชน์ของชุมชน ได้ดังเช่นการรวมตัวกันเป็นกลุ่มฮักป่าศรีด้อย

กิจกรรมการบวชป่าในตำบลศรีด้อย ได้รับการเผยแพร่และถูกนำไปเป็นต้นแบบในการอนุรักษ์ป่าไม้ในหลายชุมชน โดยเฉพาะแถบจังหวัดภาคเหนือตอนบนเช่น จังหวัดน่าน จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นต้น ซึ่งแต่ละชุมชนได้นำไปปรับใช้ให้สอดคล้องกับ วิถีชีวิต ความเชื่อ ประเพณี ของตนเอง ในตำบลศรีด้อยถือว่าเป็นพื้นที่หนึ่งที่ประสบความสำเร็จในการอนุรักษ์ป่าไม้โดยการให้ภูมิปัญญาชาวบ้านจนสามารถเกิดกฎระเบียบ ข้อบังคับ อย่างเป็นรูปธรรมในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน มีองค์การรักษาป่าของชุมชน ตลอดจนลดความขัดแย้งระหว่างการใช้ชีวิต และการใช้ทรัพยากรธรรมชาติร่วมกันของคนพื้นราบและชาวเขา ทำให้ชุมชนต่างเผ่าพันธุ์สามารถดำรงอยู่ได้อย่างสงบสุข สิ่งสำคัญที่สุดที่ทำให้เกิดผลสำเร็จในชุมชน คือ ผู้ที่เป็นแกนนำในการดำเนินการผลักดันให้เกิดการอนุรักษ์ป่าอย่างจริงจังคือ พระครูมานัสทีพิทักษ์ เจ้าอาวาสวัดโพธาราม ตำบลศรีด้อยผู้เริ่มต้นด้วยการสร้างกระแสการอนุรักษ์ผสมผสานไปกับการปฏิบัติกิจของพระสงฆ์ เพื่อผูกโยงแนวความคิดของชาวบ้านให้หันมาตระหนักในสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น จนกระทั่งเกิดการเข้ามามีส่วนร่วมของชาวบ้านและแสดงออกถึงศักยภาพ

ของชุมชนได้อย่างเต็มที่ จนเป็นต้นแบบให้กับชุมชนอื่น ๆ ซึ่งในแต่ละชุมชนที่นำไปประยุกต์ใช้ให้มีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตแนวคิด องค์ความรู้ของชุมชนนั้น ๆ ก็น่าเชื่อว่าจะสามารถยึดเป็นแนวทางการอนุรักษ์อย่างยั่งยืนต่อไปได้ เพราะการนำเอาประเพณีของชุมชนมาปรับใช้ในการดำเนินกิจการทางด้านต่าง ๆ เป็นการเปิดกว้างให้ชาวบ้านได้เข้ามามีส่วนร่วมอย่างแท้จริง ทำให้ชาวบ้านได้แสดงศักยภาพของตนเองซึ่งถ้าหากชุมชนเกิดการมีส่วนร่วมจะทำให้ชุมชนนั้นเข้มแข็งและพึ่งตนเองได้ ปัญหาต่าง ๆ ที่ผ่านเข้ามาก็จะได้รับการแก้ไขอย่างจริงจัง ชุมชนก็จะมีวิถีชีวิตที่สงบสุขต่อไป นอกจากนี้การอนุรักษ์ป่าไม้ตามรูปแบบที่ชาวบ้านตำบลศรีด้อยดำเนินการนับว่าเป็นแนวทางในการอนุรักษ์ป่าไม้ที่ยั่งยืน

ข้อเสนอแนะ

ผลการศึกษาดังกล่าวข้างต้นนั้น ทำให้เห็นถึงคุณประโยชน์ของการประยุกต์พิธีกรรมทางศาสนามาใช้ดำเนินการในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนศรีด้อย แต่แนวทางการปฏิบัติที่ทรงคุณค่าจะนำมาสร้างประโยชน์ต่อส่วนรวม จะต้องได้รับความร่วมมือจากชุมชนท้องถิ่นด้วย และในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษามีข้อเสนอแนะแนวทางที่จะนำภูมิปัญญาอันทรงคุณค่านี้ มาใช้ในการทำงานเชิงอนุรักษ์ขององค์กรท้องถิ่นทั้งภาครัฐและเอกชน ซึ่งมุ่งเน้นการสร้างจิตสำนึกให้เป็นรูปธรรมในการปฏิบัติ ดังนี้

ข้อเสนอแนะแก่หน่วยงานของรัฐในระดับนโยบาย

1. รัฐบาลควรกระจายอำนาจในด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเข้าไปสู่องค์กรชุมชนให้มากขึ้น และมีความชัดเจนแน่นอน
2. ในนโยบายด้านการพัฒนาชนบทนั้นควรมีการกำหนดนโยบายที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ วัฒนธรรมของชุมชนในแต่ละท้องถิ่นให้ประชาชนยอมรับได้ที่ผ่านมา เช่น ในปัจจุบันนโยบายรัฐได้นำเอารูปแบบมาจากประเทศที่พัฒนาแล้ว มาเป็นแบบอย่าง ซึ่งเกิดความแตกต่างกันโดยสิ้นเชิง ในวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนชนบทของไทย

3. รัฐบาลควรจเร่งแก้ปัญหาพื้นที่ทำกินของชาวเขาและชาวบ้านที่มีพื้นที่ทำกินที่อยู่ติดกับป่าให้ชัดเจน และออกเอกสารสิทธิ์ในที่ทำกินอย่างถาวรและเป็นธรรม เพื่อแก้ปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่า

ข้อเสนอแนะแก่องค์กรท้องถิ่น

ปัจจุบันองค์กรท้องถิ่นมีบทบาทมากขึ้นในการดำเนินงานด้านพัฒนาท้องถิ่น โดยตรงในเกือบทุกด้าน บทบาทขององค์กรท้องถิ่นที่ชัดเจน คือ องค์การบริหารส่วนตำบล เป็นรูปแบบการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น ซึ่งบทบาทขององค์กรท้องถิ่น ควรจะ

1. มีนโยบายด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ที่สอดคล้องกันทั้งนโยบายของรัฐบาล และสอดคล้องกับความเป็นอยู่ ภูมิปัญญาของชาวบ้านในแต่ละท้องถิ่น

2. เปิดโอกาสให้ชาวบ้านได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยให้การสนับสนุนองค์กรชุมชนชาวบ้าน พระสงฆ์ในชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วม และทำกิจกรรมร่วมกันอย่างต่อเนื่อง ทั้งด้านการวางแผน การทำกิจกรรมการปฏิบัติร่วมกัน และมีการติดตามประเมินผล

3. องค์การบริหารส่วนตำบล เป็นองค์กรที่มีความใกล้ชิดกับคนในชุมชนมากที่สุด ควรจะมีส่วนร่วมในการเก็บรวบรวม และค้นหาภูมิปัญญาคั้งเดิมของถิ่นอย่างเป็นระบบและเก็บไว้เป็นลายลักษณ์อักษร สามารถนำมาปรับใช้ได้ ในสถานการณ์ทางสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ โดยนำมาใช้เป็นกลไกในการพัฒนาชุมชนได้ และถ่ายทอดให้เยาวชนรุ่นหลังได้เห็นคุณค่าและนำไปปรับใช้

4. ควรจะเป็นแกนนำที่จะรวมกันเป็นเครือข่ายเพื่อสร้างพลังในชุมชน ร่วมกับองค์กรชุมชนเพื่อเผยแพร่ขยายความรู้ ภูมิปัญญาของแต่ละท้องถิ่น ออกไปสู่สังคมในขอบเขตที่กว้างขึ้น

5. ควรจะมีการประสานงานร่วมกันกับชุมชนภายนอก หรือองค์กรพัฒนาเอกชนเผยแพร่ หรือนำเสนอข้อมูลปัญหาในท้องถิ่นให้แก่สาธารณชน และเป็นสื่อกลางในการประสานงานหรือประสานทรัพยากร เพื่อให้เกิดผลประโยชน์ต่อการรักษาฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติของชาวบ้าน

6. ควรที่จะเข้ามาดูแลและให้การสนับสนุนองค์กรชาวบ้านที่ดำเนินการด้านการอนุรักษ์ และจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยบรรจุเป็นแผนงานด้านการอนุรักษ์ขององค์การบริหารส่วนตำบลให้ชัดเจน และมีการติดตามผลอย่างต่อเนื่อง

ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป

ในการศึกษาครั้งต่อไปควรมีการศึกษาถึงองค์ความรู้ของชาวบ้านในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชาวตำบลศรีถ้อยที่มีความสอดคล้องกับนโยบายการอนุรักษ์มากขึ้น เนื่องจากเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ และหากนำมาปฏิบัติในสถานการณ์ปัจจุบันเชื่อว่าจะสามารถนำมาเป็นแผนงานด้านการอนุรักษ์ให้เป็นรูปธรรมชัดเจนขึ้นได้

การสรุปผลที่ได้จากการศึกษาจะเห็นว่าแนวทางการดำเนินการด้านการอนุรักษ์ป่าไม้ โดยประยุกต์ใช้พิธีกรรมทางศาสนา เป็นภูมิปัญญาที่ทรงคุณค่ายิ่งของชุมชน ตำบลศรีถ้อย อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา เพราะภายหลังจากการทำพิธีบวชป่า สิ่งที่ชุมชนได้กลับคืนมาคือในการตระหนักถึงความสำคัญของป่า และผลเสียของการตัดไม้ทำลายป่า และเมื่อชาวบ้านมีจิตสำนึกที่ดี พฤติกรรมที่แสดงออกก็ย่อมมีผลไปในทางที่ดีด้วย เห็นได้จากสภาพป่าต้นน้ำแม่ใจ มีการฟื้นฟูขึ้นอย่างรวดเร็ว และการตัดไม้ทำลายป่าโดยชาวบ้านลดลง และการมีส่วนร่วมของชาวบ้านก็ยิ่งมากขึ้น เพราะพิธีกรรมเป็นสิ่งจูงใจที่ทำให้ชาวบ้าน เต็มใจที่จะเข้าร่วมกันอย่างจริงจัง จึงเห็นว่า ภูมิปัญญานี้เป็นสิ่งที่มีความควรแก่การรักษาไว้เพื่อให้เยาวชนรุ่นหลังได้เรียนรู้ต่อไป นอกจากนี้ แนวการปฏิบัติ การประยุกต์พิธีกรรมทางศาสนาของชุมชนศรีถ้อย ยังได้เป็นรูปแบบที่งดงามที่ชุมชนอื่น ๆ ในภาคเหนือ และภาคอีสานได้นำไปปรับใช้ ในการอนุรักษ์ป่าชุมชนอย่างแพร่หลาย ซึ่งสิ่งที่ทรงคุณค่าของพิธีกรรมนี้ คือ การสร้างจิตวิญญาณของชุมชนให้มีระดับที่สูงขึ้นหรือการยกระดับจิตใจ โดยมีศูนย์รวม คือศาสนา ฉะนั้นการจะมุ่งไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืนจะต้องเริ่มต้นจากการพัฒนาจิตใจของคนในชุมชนเสียก่อน การศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษาจึงมุ่งหวังว่า ผลของการเผยแพร่ภูมิปัญญาของตำบลศรีถ้อย อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา ในด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมจะเกิดประโยชน์ในการดำเนินการของภาครัฐและเอกชนด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และที่สำคัญน่าจะเป็นประโยชน์ต่อชุมชนอื่น ๆ ที่จะได้นำไปศึกษา และปรับใช้กับชุมชนของตนต่อไป